

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті викладаються теоретичні аспекти писемного мовлення, проблеми, що виникають у процесі формування культури писемного мовлення.

Ключові слова: культура мови, культура мовлення, писемне мовлення.

Аннотация. В статье излагаются теоретические аспекты письменной речи, проблемы, возникающие при формировании культуры письменной речи.

Ключевые слова: культура речи, письменная речь.

Annotation. The article presents the theoretical aspects of written language. Problems arising in the culture of written language.

Keywords: language culture, culture speech, written language.

Актуальність. Одним із стратегічних завдань, визначених національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ ст. є створення умов для формування професійної культури вчителя. Від цього залежить успішність розв'язання комплексу проблем модернізації всієї системи освіти на сучасному етапі її розвитку. Тому серед пріоритетних напрямків педагогічної науки вагоме місце посідає дослідження широкого кола питань якісної підготовки педагогічних кадрів. Відтак особливої значущості набуває проблема культури писемного мовлення майбутнього вчителя початкових класів, яку слід удосконалювати на етапі професійного становлення, у період навчання у вищих навчальних закладах.

В умовах орієнтації вищої освіти на посилення зв'язку змісту навчання з обраною професією особливою значення для формування культури писемного мовлення студентів набуває вдосконалення змісту вищої освіти, спрямованого на забезпечення всебічної мовленнєвої компетенції особистості, що виявляється в нормативності та правильності писемного мовлення. Показниками правильного писемного мовлення є знання особливостей

наукового стилю мовлення, активного словника, знання морфологічних, лексико-граматичних, синтаксичних норм української мови, лаконічність, комунікативна доцільність, тощо.

Проблема формування правильності писемного мовлення вчителя початкових класів не була предметом спеціального дослідження, хоча у деяких аспектах вона вивчалася у працях відомих українських науковців і методистів. Проте для сучасної вищої і початкової школи вона є надто важливою.

Отже, вчитель не повинен помилятися, бо виправити враження про фаховий рівень знань, про загальну ерудицію важко. Тому проблема формування у майбутніх вчителів початкових класів правильності писемного мовлення є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правильність писемного мовлення вчителя сучасної української школи розглядалися у багатьох посібниках таких авторів, як Н.Бабич, М.Кожина, М.Коваль, О.Сербенська, О.Пономарів та ін.

Аналіз якостей писемного мовлення знаходимо у мовознавчих студіях С.Яреми, І.Чередниченка, К.Городенської, Б.Антоненка-Давидовича, О.Біляєвої, В.Виноградова, Г.Волкотруб тощо.

Крім цього, проблема формування культури писемного мовлення досліджувалась і в науково-методичних статтях, зокрема О.Біляєвої, М.Гінзерук, М.Ковальська [4], Л.Куліш, Т.Ніколаєва, Н.Сащак [6] тощо.

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз сучасного стану культури писемного мовлення майбутнього вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура мовлення є одним із вирішальних чинників у налагодженні вчителем соціальних, професійних контактів, засобом його самовираження за допомогою мови і мовлення. Вона віддзеркалює ціннісні орієнтації, гармонію професійних знань, комунікативних і морально-психологічних можливостей, характеризує його вихованість, уміння висловлювати

думки, дотримуватись етичних норм спілкування та ін. Опанування вчителем культури мови й мовлення, мовленнєвого етикету є передумовою ефективності професійної і особистісної комунікації.

Педагогічна ефективність мовлення вчителя залежить від рівня володіння мовою, правильного добору мовних засобів, тобто від культури мови.

Культура мови - галузь знань, яка вивчає нормативність мови її відповідність суспільним вимогам; індивідуальна здатність особи вільно володіти різними функціональними стилями [3].

Культура мовлення - упорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування [3].

Важливими характеристиками культури мовлення є правильність, змістовність, доречність, достатність, логічність, точність, ясність, стислість, простота та емоційна виразність, образність, барвистість, чистота, емоційність. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні елементи мовної культури вчителя.

Теоретичною основою культури мовлення є пізнання й осмислення мовних норм, особливостей функціонування стилів літературної мови, усвідомлення взаємозв'язків системи мови, структури мовлення й екстралінгвістичних структур; практичною - систематична увага мовця до мови і рівня власного мовлення, прагнення досягти мовленнєвої майстерності.

Досягти високого рівня культури мовлення неможливо без високої лінгвістичної свідомості носія мови, любові до мови, постійної потреби аналізувати, удосконалювати, шліфувати власне мовлення. Необхідно вдумливо читати твори майстрів різних стилів, добре оволодіти мовними нормами, стежити за їх змінами, не допускати змішування мовних явищ, критично ставитися до написаного і мовленого, слова.

Культура мовлення вчителя є не лише показником його професійних якостей, а й фактором, що впливає на його визнання у педагогічному світі. Учителі, які не володіють мовленням на належному рівні, не можуть бути задоволеними собою, що негативно позначається на їхній поведінці, професійній діяльності, навіть приватному житті.

Учитель повинен майстерно володіти професійно-спрямованою писемною комунікацією, реалізуючи її у різних формах: звіти, службові листи, довідки, доповідні та пояснювальні записки, автобіографія, резюме, нотатки тощо.

Писемне мовлення - засіб комунікації між людьми, які перебувають чи перебували в різних обставинах, у різних місцях, живуть або жили в різні історичні періоди, через умовне відображення цих звуків на письмі [3].

Писемне мовлення - мовлення, зафіксоване на папері за допомогою спеціальних графічних знаків [3].

У сучасних умовах актуальність писемної комунікації збільшується через необхідність оволодіння вчителем комп'ютерними технологіями з метою встановлення різноманітних комунікативних зв'язків. Вступаючи в діалог з людиною за допомогою електронної пошти в асинхронному («off-line») або синхронному («on-line») режимі, беручи участь у різноманітних тематичних телеконференціях, викладач своєю писемною комунікацією демонструє власний рівень

знань, культуру, розкриває свій духовний світ. І від його словникового багатства, володіння нормативами літературної мови, вміння добирати доцільні функціональні стилі, оптимальні мовні й мовленнєві засоби із мовного арсеналу відповідно до потреб висловлювання, оформляти свої повідомлення залежить ефективність комунікації, її навчальний, виховний, розвиваючий вплив. Це дає підстави вважати писемне мовлення вчителя промовистим показником його загальної культури і грамотності.

Писемне мовлення адресується суб'єкту комунікації і розраховане на зорове сприйняття. Його мета полягає в точному передаванні і сприйнятті висловлення, особливість - у переважному вживанні непрямой мови. До прямої мови звертаються за потреби дослівно чи майже дослівно передати текст (цитування розпорядчих і законодавчих документів).

У своєму писемному мовленні вчитель повинен обґрунтовано використовувати мовні засоби, дотримуватися літературних і стильових норм, дбати про грамотність і чіткість зображення букв, знаків, упорядкованість нотаток. Викладаючи власні думки на письмі, він може кілька разів повертатись до написаного, виправляти, перефразувати, доповнювати, досконало добирати слова.

Однак суттєво обмеженими є інтонаційні можливості писемного мовлення, бо жодна орфографія, спеціальні позначення (знаки питання й оклику, підкреслення, лапки тощо) не здатні передати інтонаційного багатства, яким наділене усне мовлення.

Процес писемного мовлення пов'язаний зі значними розумовими діями: придумуванням, проектуванням речення й одночасним підбором різних варіантів комбінування слів, вибором синонімів, антонімів. Використовуючи писемне мовлення як засіб комунікації, учитель має усвідомлювати, що написаний ним текст буде прочитаний колегами, учнями, батьками та ін. Тому він повинен так

організувати свій текст, щоб читач міг максимально пізнати зміст написаного, заглибитися в нього, зрозуміти його загальний пафос, основні смисли, підійти до потрібних для нього висновків.

Досягти цього можна, знаючи суть, психологічні особливості такого складного процесу, яким є читання сприйняття й смислова оброблення (розуміння) писемного мовлення. Тобто читання є комунікативним процесом, головні суб'єкти якого – автор і читач.

Усне і писемне мовлення мають спільні і тільки їм притаманні елементи. За способом організації мовного матеріалу не все написане є писемним мовленням і не все почуте є мовленням усним. Так, зафіксоване на магнітній стрічці і перенесене потім на папір усне мовлення по суті залишається усним, хоч і занотованим. І навпаки, «озвучений» як усний монолог писемний текст не стане повноцінним усним мовленням.

Усне мовлення ситуативне, писемне – контекстне, проте це не означає, що в писемному мовленні немає елементів ситуативності, а в усному – контексту. У писемному мовленні може бути докладно описана ситуація, в якій воно відбувається, а в усному – основний зміст може бути зрозумілим не з ситуації, а з контексту, слів і фраз, якими обмінюються співбесідники. Усне мовлення, як і писемне, може бути заздалегідь підготовленим і спланованим (учитель наперед обдумує виступ, планує його, формулює про себе його перші фрази). Однак оформлення виступу за всіма вимогами писемного викладу думок перетворить його на звичайне озвучення писемного мовлення (читання написаного). Крім того, усне мовлення насичене інтонацією: супроводжується паузами, мімікою і жестами, у процесі його відбувається виправлення тексту (застосовується варіативність мовних елементів). Отже, усне мовлення твориться і відтворюється у словесному, інтонаційному і візуальному (міміка, жести) виявах. Писемному мовленню інтонація, міміка, жести не властиві.

Обидва види мовлення розвиваються на взаємних основах (усне не тільки є основою розвитку писемного, а й розвивається на його основі; зберігаючи свою специфіку, усне мовлення багатьма своїми компонентами зближується з писемним; елементи обох видів мовлення у процесі взаємовпливу починають або співіснувати, або взаємно перебудовуватися, синтезуватися, але їх специфічні особливості при цьому не зникають). Навіть найдосвідченіші педагоги не завжди однаково досконало володіють усним і писемним мовленням: не всі майстри пера добрі оратори, не всі оратори добрі письменники [3] .

Висновки. Культура писемного мовлення - інтегративне утворення в структурі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до практичної діяльності. З огляду на це формування та вдосконалення культури писемного мовлення слід вважати одним з важливих напрямів професійної підготовки сучасного вчителя початкових класів.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити теоретичні засади удосконалення культури писемного мовлення. Критеріями сформованості культури мовлення майбутніх учителів початкових класів можна вважати: а) досконале володіння нормами літературної мови на всіх рівнях мовної системи в усному й писемному різновидах; б) ознайомлення з якостями писемного мовлення у процесі написання наукових праць; в) уважне ставлення до мови і мовлення; г) наявність стійких навичок писемного мовлення й контрольно-стимулюючих умінь.

Роботу з удосконалення культури писемного мовлення студентів не можна обмежувати лише корекцією недоліків писемного мовлення окремих студентів, оскільки викладач не в змозі контролювати весь обсяг недоліків, тому що така навчальна діяльність потребує багато часу й передбачає лише усунення недоліків. Про ефективність сформованості культури писемного мовлення можна говорити лише в тому випадку, коли поряд з успішним засвоєнням навчального матеріалу простежується свідоме прагнення майбутніх учителів до мовленнєвого самовдосконалення.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.). - К., 1994.
2. Національна доктрина розвитку освіти
3. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : Навч. пос. / Волкова Н.П. - К. : ВЦ «Академія», 2006.
4. Ковальська М.М. Значення культури мовлення вчителя початкових класів у його професійній діяльності / Ковальська М.М. // Студентський вісник ТДПУ ім. В.Гнатюка. - Тернопіль, 2004. - № 9. - С. 109-112.
5. Культура української мови : Довідник. - К., 1990. - 320с.
6. Сашак Н. Культура мови та мовлення людини / Сашак Н. // Рідна школа. - 2006. - №3. - С. 43-45.